

גרמא וגרמי בהלכות שבת – 1110 (המשך)

לאן הגענו ? לדעת שבט הלוי אין לחלק בין גרמא לגרמי בהלכות שבת אולם מצאנו שיש המחלקים – ועיין לקמן.

קונטרס דינא דגרמי

ומעתה למדנו לפי דרכנו שדיני הגרמות כהלכות שבת, יש מהן שחייב לשלם, ויש מהן פטור ומותר, ויש מהן פטור אבל אסור, דינא דגרמי חייב לשלם כגון מסור וחבריו, ויש מהן פטור אבל אסור כגון גרמא דגיריה דאמרינן (ב"ב כ"ב ב') זאת אומרת גרמא בניזקין אסור והיינו דקתא, ומהן פטור ומותר כגון בהנך גרמי דק"ל כ' יוסי דאמר על הניזק להרחיק את עצמו, כדתנן (כ"ה ב') ר' יוסי אומר אף על פי שהבור קודמת לאילן לא יקוץ שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו, ואף על פי שהוא גורם להפסיד ששרשי האילן מלקין כותל בורו של חברו, כיון דלאו גיריה נינהו פטור, ואף על גב דדיינינן דינא דגרמי, דהא תלמוד היזק גמור הוא שהרי יש בו מעשה שהשרשין מלקין קרקעיתו של בור ואף על פי כן פטור לר' יוסי אליבא דרבנן דלא דייני גרמא משום דאמר ליה הרחק עצמך, לרבי מאיר נמי אמר ליה הרחק עצמך ולא מיקרי גורם כי היכי דלא מזיק ופטור לרבנן.

מה המקבילה בהלכות שבת לשלשת הדרגות ?

אבן העזר אורח חיים סימן שכח סעיף מח (שימוש בעלוקה בשבת) / היחס בין חיובי שבת לחיובי נזיקין

אך דנראה לעניות דעתי מטעם אחר דלהעמיד עלוקה אסור מן התורה, משום דקשיא לי אהא דאמרו [שם] מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת. והא קיימא לן בחושן משפט סימן שצ"ד סעיף ג' העמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו אפילו ברשות הרבים חייב נזק שלם דהוי מזיק בידים, וכיון דלענין היזק מקרי בידים ולא גרמא, אי"כ אמאי שרי לעשות כן בשבת ?

ואין לחלק בין לענין נזיקין ובין לענין מלאכה, דהא אנו איפכא שמעינן והוא בש"ס [בבא קמא] פרק הכונס דף ס' [ע"א] גבי אש שאין יכול להבעיר מעצמו ורוח הבעירתו פטור, ופריך מאי שנא מזורה ורוח מסייעתו דחייב בשבת, ומשני רב אשי שם הני מילי לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרמא בעלמא, והכי קיימא לן כרב אשי [ענין ש"ך חו"מ סימן תיח ס"ק ד] ועל כן קיימא לן בחושן משפט סימן קנ"ה סעיף ל"ד בזורה גורנו ורוח מוליך המוץ ומזיק חבירו, פטור, שהרוח הוא שהוליד ע"ש. הרי אף דלענין היזק פטור אפילו הכי בשבת הוי מלאכה לחיוב, וא"כ בהעמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו דחייב לענין היזק כמזיק בידים, קל וחומר דלהוי מלאכה בשבת ?

ועל כרחך צ"ל דלענין נזיקין הכל תלוי אי ברי הזיקא אי לא, לכן בהעמיד בהמתו על גבי קמת חבירו חייב משום דברי הזיקא, ובזורה ורוח מסייעתו פטור, אבל בשבת הכל תלוי במלאכת מחשבת, על כן בזורה ורוח מסייעתו דמחשבתו לברר מתוכו הפסולת ונעשית מחשבתו, אף שהרוח מסייעתו חייב דהא נעשית המלאכה על ידו, אבל בהעמיד בהמתו על גבי מחובר דאין כוונתו ומחשבתו על שום מלאכה רק שבהמתו תאכל ותמלא כריסה ואין מחשבתו על המלאכה כלל, לכן פטור, כיון דהוא אין עושה כלום וגם מחשבתו לא היה על המלאכה כלל. ולפי"ז נתברר בעלוקה פייאפקו דעיקר מחשבתו שהעמידה כדי שתעשה חבורה באדם ושתמצוץ דמו דמלאכה גמורה היא כדאיתא פרק רבי אליעזר דמילה [שבת קלג, ב], שפיר נלמד בקל וחומר מזורה ורוח מסייעתו דפטורה בנזקין ואפילו הכי חייב בשבת קל וחומר לעלוקה דבכהאי גוונא ודאי חייב בניזקין, כמו מעמיד בהמה על גבי קמת חבירו דהוי כמזיק בידים כמו שכתבתי מכל שכן דהוי מלאכה בשבת... ומזה ראייה דלטחון חטים ברחים של מים בשבת אף שהמים טוחנין אף על פי כן אסור ליתן חטים לתוך הרחיים מן התורה, דהא אפילו בנזקין כי האי גוונא בזורק של חבירו לרחיים וניזק חייב, דהוי כזורק לתוך האש, וק"ו בשבת. וזה לא כמ"א סימן רנ"ב [ס"ק כ] שכתב שם דלא אסור רק מדרבנן וע"ש, זה אינו, דלכולי עלמא חייב מדאורייתא כטוחן ממש, מידי דהוי אזור ורוח מסייעתו דמלאכת מחשבת אסרה תורה, קל וחומר בנותן לרחיים דאפילו בנזקין חייב כדפרישית.

האם מכאן ראייה לשבט הלוי שאין חלוקה בין גרמא לגרמי ? כיצד יבאר את דברי הגמרא שמעשה אסור וגרמא

שרי ?

מועדים וזמנים חלק א' סימן מט דף ק ד"ה "אמנם"

כשיטת אבן העזר גבי העמדת עלוקה שסובר שבמלאכת שבת אין החיוב דוקא במעשה שבגופו אלא אפילו בגרמי ובמעמיד חייבין...

ה) והנה בגוף הדבר דפשיטא לך דגרמי בשבת פטור אף שחייב בנזיקין, אין כן דעת אבן העזר סימן שכ"ח, אלא דמה דחייב בנזיקין כל שכן דחייב בשבת. וראיתו מהא דזורה ורוח מסייעתו אף דבנזיקין כהאי גוונא חשיב גרמא ופטור [ב"ק ס ע"א]. ומכל מקום בשבת חייב משום מלאכת מחשבת. כל שכן מה שחייב בנזיקין דחייב בשבת משום מלאכת מחשבת.

אך דעתי אינו כן ומזורה ורוח מסייעתו אינו ראוי. ואישתמיטתי לאבן העזר דברי הרא"ש שם [סי' י"א] וזה לשונו דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה אף על פי דלא הוי אלא גרמא בעלמא בהכי חייבה תורה כיון דמלאכה זו עיקר עשייתו על ידי רוח עד כאן לשונו.

ואם כן אין זה ענין לשאר דברים שאין עיקר עשייתן בגורם, וראוי דגרמי בשבת מותר דהא מוסר ביד אנס אפילו לא נשא ונתן ביד רק אחרי אחוי חייב משום גרמי. ואילו הנותן בשר לגוי בשבת שיבשל לעצמו מותר אף שהגוי ודאי יבשל להנאתו¹. וכן כל צרכי חולה שאין בו סכנה שנעשין על ידי גוי אפילו שכר הגוי בדמים הרבה ובודאי יעשה, ואינו דומה לשוכר עדי שקר דפטור מדיני אדם, דילמא לא מסהיד משום דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין. ועיין רמב"ן בדיני דגרמי. אבל השוכר גוי ודאי יעשה ומותר. ועל כרחך קיל שבת מנזקין. וליתא להאי קל וחומר שלמד האבן העזר ממעמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו דחייב למעמיד עלוקה. דמעמיד דומה למוסר מה לי ביד אנס שודאי יקחנה להנאתו. מה לי מעמיד בהמה שודאי תאכל להנאתה. אבל לענין שבת דמוסר ביד גוי אין בו חיוב של כלום גם המעמיד עלוקה פטור :

ו) אך להבין הטעם מה נשתנה שבת מנזקין ? ולהסוברים [ע"י תוס' ב"ב כב ע"ב] גרמי קנסא ניחא. אך להרמב"ן וסייעתו דסוברין דגרמי דינא, צריך לומר דנזקין סוף סוף הניזק ממונו ניזוק. ואפילו גרמא חייב בדיני שמים. אבל שבת הוא חובת הגוף. ואם המלאכה נעשית מאלי בשבת והוא פעל זאת מערב שבת מותר לכתחילה. על כן אין חייב בגרמי שכל שאינו כח ממש אין בו חיוב של כלום.

ויישבתי בזה קושיית ר' עקיבא איגר ז"ל על המגן אברהם סימן תמ"ו [סק"א] שכתב לבער על ידי עכו"ם. והקשה ר' עקיבא איגר [בגליון השו"ע] דלא יקיים מצוות ביעור. ויישבתי דהא במריצה לפני כלבו קיים המצוה כמו שפרש"י (דף ה' ע"ב) בראש העמוד. וכן בגמרא (דף ל"ב ע"א) בסוף העמוד שאם ירצה הכהן מריצה לפני כלבו ולא חשיב שמבטל עשה דתשבינו. על כרחך דמה שכלב יאכלו על ידי השלכתו חשיב כאילו הוא עושה. והטעם דסוף סוף החמץ מבוער. ואינו עובר עוד עליו. ודומה לנזקין דמשום שאפי' ממילא ממונו ניזק על כן בגרמי חשיב כאילו הוא פעל זאת וחייב. הכא נמי כיון שסוף סוף החמץ נתבער אף הגורם חשיב כאילו ביער בידים. וכמו שנחשב המעמיד גרמי. כן המריץ לפני כלבו. דאין חילוק בין מקרב הממון אל המזיק בין מקרב המזיק אל הדבר. כמו שכתבו התוס' בבא קמא (דף נ"ו ע"א) ועל כן הוא הדין בשוכר גוי לבער באופן שהגוי ודאי יעשה הביעור. חשיב כאילו ביער בידים לענין העשה דתשבינו. [ע"ע באו"ח ח"ב סי' שי"ט] :

אבן ישראל חלק ט' סימן ט'

ששאל מה שאירע לו שנפחח לו המקרר החשמלי וראו שהמנורה דולקת שם ואי אפשר לסוגרה בחזרה כיון שעייז יכבה אח המנורה וחשב מע"כ לעשות עצה כדי שיוכל לסוגרו כי חושש שכל המאכלים שלו שישנו במקרר יחלקלו וע"כ מצא מע"כ עצה שאחד יניח איזה דבר המפסיק בין הדלת למקרר והוא יעשה דחיפה חזקה בדלת המקרר שיסגר ע"י הדחיפה ובינתיים יקח השני את הדבר המפסיק ויסגר הדלת של המקרר והוא כדאמרין בגמ' ב"ק כ"ו ע"ב דזורק מן הגג והיה כרים וכסתות דאפילו הוא עצמו סלקן אח"כ הוא פטור על הזריקה וה"נ הכא כיון דבשעה שהוא דוחף את הדלת לא הי' נסגר ע"י הדחיפה אי לאו שהוציאו בינתיים את המפסיק ולכן ס"ל למע"כ דשרי בכה"ג לסגור את הדלת.

¹ מה הראיה, אם הגוי יבשל לעצמו מה האיסור של ישראל ?

אולם דבריו אלה צ"ע דהרי בחו"מ סי' שפ"ו סעיף ג' איכא פלוגתא בין המחבר והרמ"א לגבי נזיקין דדעת המחבר דהמסלק חייב והרמ"א כתב שם דאפילו זרק כלי מראש הגג והיו שם תחתיו כרים וכסחות וקדם בעצמו וסלקו אפ"ה פטור דעל הזריקה לא מיחייב דלא היו ראויים להשבר ומה שסלקן הוה גרמא בעלמא עיי"ש. וא"כ לדעת המחבר מקרי בכה"ג המסלק את דבר המפסיק גרמי וחייב לשלם ובודאי אסור לעשות כן בשבת דהוא הוא המכבה את המנורה ע"י שסילק דבר המפסיק וגם אפילו לדעת הרמ"א דס"ל דהוה גרמא, מ"א זהו דוקא לענין נזיקין כדאמרינן בגמ' ב"ק ס. דשאני נזיקין ממלאכת שבת, דזורה ורוח מסעייתו הוה גרמא לענין נזיקין, אבל לענין שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, וא"כ ה"נ כאן לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסורה תורה, יכול להיות שגם הדוחף בכוונה תחילה שיסגר ע"י שהאחר יסלק את ההפסק, הרי הוא המכבה, וכן י"ל דגם המסלק הוא המכבה...

מאורי אש השלם ח"ב מאמרים ותשובות עמ' תשט"ז / קונטרס החליבה

... דמה שלמדו בגמ' מקראי דגרמא שרי, היינו מדאורייתא שפיר שרי כל מיני גרמא אפילו בכה"ג דקעביד לה כדרכה, אלא שאנן הוא דאמרינן, דאע"ג דמדרבנן ודאי אסור משום גזירה אטו מלאכה בידים, מ"מ בכה"ג דהוי נמי כלאחר יד שלא כדרך כיבוי, כיון שאיכא תרתי למעליותא שפיר שרי... אלא שאף בזה פסק הרמ"א כהמרדכי שלא שרי אלא במקום פסידא...

מאורי אש השלם ח"א פרק ד' ענף ד' אות ה' עמ' קפ"ט

אמנם נראה דאף דלענין נזיקין כה"ג חשיב אדם המזיק, מ"מ לענין שבת פטור... (עמ' קצ) נ"ל דחיובא דאש לר' יוחנן משום חציו, היינו דוקא מחמת חיוב שמירה דרמיא רחמנא עליה.... (עמ' קצ"ג) ועפ"י ז"ל דאם עמד ברה"ר ובא אחר ונתקל בו בשבת, דלא מיחייב משום חבורה בשבת אף אם מעיקרא נתכוין לכך, משום דחיוב שמירה לא שייכא אלא לענין מיתה או נזיקין, משא"כ לענין שבת דליכא שמירה שלא יעשה מלאכה ביום השבת, אלא צריך רק שהוא לא יעשנה, ולכך אין זה כמעשה בידים...

ועיין על דבריו בקרני אורה פרק ח' סעיף ג' עמ' 299

דשא

סימן כז

עלי

קפו

מיד להיכא שנעשה רק לאח"ז ז"ע הקצרה
 צה דמ"ש נעשה מיד ומ"ש נעשה לאחר
 זמן סו"ס לא נחשב עשי' דידי' ואמרינן
 (לקמן ד"כ ע"ב) לא תעשה כ"מ עשי' הוא
 דאסור הא גרמא שרי (ולעיל כתבתי ביאור
 צה). ונלענ"ד צה עפ"י מה שיש לחקור בכל
 מלאכות שבת מהו יסוד האיסור האם האיסור
 הוא התולדה דהיינו מה שנוצר ונצרך ע"י
 מעשהו והעונש מוטל עליו לפי שהוא עשה
 שיהא השינוי בחפץ וכדו', א"ד שהאיסור
 הוא עצם מעשהו שהוא פועל משהו ולא נח
 וכתיב למען ינוח וגו' וזהו עצם רצון הצורא
 שיהא נח בשבת ולא יעבוד, אלא שרק
 באופן שצפועולתו עשה איזה דבר חשוב כאחד
 מל"ט מלאכות יש חשיבות בעשייתו וחייב
 דבכה"ג חשיב שהוא לא נח, הא לא"ה לא
 נחשב שהוא לא נח ופטור.

והא דגורם פטור א"ש לשני הדרכים
 לדרך ראשון היינו משום דלא הוא
 הוא שעשה שיהא השינוי בחפץ והוא רק גרם
 ועשה פעולה אחרת שעי"ז נגרם שיעשה
 שינוי בחפץ ע"י ד"א וא"כ אין להעניש
 אותו ע"ז. וגם לדרך שני א"ש טפי משום
 שהוא צמאיאות נח ולא עשה צפועולתו איזה
 דבר שייחשב מעשהו לאינו נח כיון שהוא
 רק גורם ולכן פטור, ועכ"פ לפי"ז יש לחלק
 בין היכא שנעשה התולדה מיד לאחר עשיית
 מעשהו לנעשה אח"כ דבאופן שנעשה מיד
 אח"כ מחשבינן מעשיו לדבר חשוב ואז
 חשיב שאינו נח משא"כ אם נעשה אח"כ
 א"כ צכה"ג לא נחשב מעשהו לדבר חשוב
 ולא חשיב שאינו נח ולהרי פטור.

בישוע"י דנכתוב חייב בגרמא די"ל דאף
 נכתוב מ"מ כיון דגופו ניח פטור.

עלה יח. בענין החילוק שיש בגזקין
 בין גרמא לגרמי דדין גרמא בשבת
 ובגוף החי בין היכא שנעשה התולדה
 מיד להיכא שלא נעשה מיד יש
 להקציר עפ"י החילוק לענין נזיקין בין גרמא
 בנזקין לדינא דגרמי כמש"כ תוס' נ"ב (כ"ב
 ע"ב דה"ה זאת) לחי' אחד שם דהחילוק
 הוא דדינא דגרמי הוא שצנעת מעשה צא
 ההיזק כגון מראה דינר לשולחני ונמצא
 רע וכדו' וגרמא דפטור היינו שלא צא
 כ"א לאח"ז, וא"כ ה"נ בני"ד י"ל לענין
 שבת דזהו יסוד החילוק לענין פטור גורם
 בין היכא שתיכף מתחיל התולדה להיכא
 שרק לאח"ז צא התולדה, וגם יש להקציר צה
 החילוק בין היכא שצנעת שיעשה המלאכה
 להיכא שלא צנעת כ"כ וכנ"ל לענין פריסת
 מצודה באופן שאינו יודע צדאי אם יצא
 או כלים מלאים מים צנעת כיצד להרשע"א
 דלא צנעת כ"כ שצנעת, וזה א"ש עפ"י
 הרא"ש שם צ"ב (סי' י"ז) שכ' בדרך
 אחד דהחילוק בין דינא דגרמי דחייב
 לגרמא דפטור הוא דדינא דגרמי צרי
 היזקא ובגרמא לא צרי היזקא, וא"כ י"ל
 דזהו יסוד החילוק בני"ד בין צרי שיעשה
 המלאכה דאז דמי לדינא דגרמי וכמו בנזיקין
 חייב ה"נ בשבת משא"כ באופן דלא צרי
 שיעשה המלאכה דמי לגרמא בנזקין.

עלה יח. ביסוד מלאכות שבת
 ובדין גורם בהוצאה

ובגוף ענין גרמא שנתבאר לעיל שיש
 חילוק בין היכא שנעשה התולדה